

สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่พึงประสงค์เพื่อส่งเสริมการรับรู้พื้นที่ประวัติศาสตร์คูเมืองเวียงพะเยา จังหวัดพะเยา

Desirable physical environment to promote the perception of historical area on Wiang Phayao's moat, Phayao province

สาวิตรี นุกูล¹ และ อาริสรา นุกูล²
Sawittree nukul¹ and Arissara nukul²

Received: 2022-06-09

Revised: 2023-04-20

Accepted: 2023-05-10

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาการรับรู้และจดจำคูเมืองของผู้ใช้เมือง เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่พึงประสงค์ พื้นที่ทางประวัติศาสตร์คูเมืองของเวียงพะเยา ผ่านกรอบแนวคิดการรับรู้และจดจำตามแนวคิดจินตภาพสาธารณะ ของ เควิน ลินซ์ และเพื่อทำความเข้าใจการเกิดระบบมโนทัศน์ของคูเมืองในแต่ละส่วนจากกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชากรที่เป็นผู้อยู่อาศัยหรือใช้งานในพื้นที่คูเมืองพะเยาเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 2 ปี จำนวน 80 คน ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีต่อการรับรู้และจดจำกายภาพของคูเมืองในอดีตและปัจจุบันได้ตลอดจนให้คุณค่าและความหมายของกายภาพที่จดจำได้ ซึ่งพบว่าพื้นที่บางส่วนไม่เป็นที่รับรู้และจดจำจากข้อมูลสามารถวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลการรับรู้และจดจำของปัจเจกกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพเพื่อส่งเสริมกายภาพที่เป็นที่จดจำ และปรับปรุงกายภาพเพื่อให้เป็นที่ยอมรับได้ สรุปเป็นข้อเสนอการจัดการสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการรับรู้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ได้ทั้งหมด 5 ข้อ ประกอบด้วย (1) ส่งเสริมให้คูเมืองเวียงพะเยาเป็นขอบเขตของเมืองที่ชัดเจนขึ้น (2) การเพิ่มคุณค่าและเน้นย้ำในเชิงความหมายให้แก่คูเมือง (3) ส่งเสริมให้เกิดการมองเห็นคูเมือง (4) ควรพัฒนาคูเมืองให้เป็นพื้นที่สาธารณะที่ใช้สามารถเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำ และ (5) ส่งเสริมให้มีกิจกรรมทั้งที่เกิดตามธรรมชาติและเพิ่มเติมกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมของพื้นที่

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
(School of Architecture And Fine Art, University of Phayao)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: Sawittree.nukool@gmail.com

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
(School of Architecture And Fine Art, University of Phayao)

คำสำคัญ: จินตภาพสาธารณะ การรับรู้ สภาพแวดล้อมที่พึงประสงค์ คู่มือพะเยา

Abstract

This research aimed to the study of the perception of Phayao's moat by people who live in the area moat; to present the development model for promoting the historical perception of the Wieng Phayao's moat through the concept of perception and memory based on 'the public image' of Kevin Lynch, and to gain an insight the concept of the moat in each part. The samples were 80 people who live or work in the Phayao's moat area for at least 2 years. The study was found that the physical perception and memory of the moat in the past and the present were able to be recognized as well as provide the value and meaning of the recognizable physical, and it found that some areas are not recognized and remembered. Based on the data, the link between the individual's perception and memory information with the physical environment can be analyzed. In sum, there are 5 proposals for environmental management to promote awareness of historical areas which are; (1) encourage the moat to have a clear edge, (2) add more value and make the meaning of the moat stronger, (3) promote site nearby to mote for easier to see, (4) develop a site along the banks of a moat to have easier accessions, and (5) upholding local people's activities and creating more activities that match with people and the base site environment

Keywords: public image, perception, desirable environment, Phayao's moat

บทนำ

ตั้งจังหวัดพะเยาเป็นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของผู้คนที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ตามตำนานเมืองพะเยา ขุนจอมธรรมได้นำไพร่พลมาตั้งรกรากบนพื้นที่เวียงร้าง (เวียงน้ำเต้า) และแผ้วถางพื้นที่รอบคูเมืองเพื่อเป็นเวียงบริวารอื่น ๆ รวมถึงขยายชุมชนเข้าใกล้หนองน้ำขนาดใหญ่ทางตะวันตกเกิดเป็นเวียงลูกตะวันตก (เวียงพะเยาซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองพะเยาปัจจุบัน) ที่มีรูปทรงแนวคูน้ำคันดินเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ 750 เมตร ยาวประมาณ 1,300 เมตร เป็นขอบเขตของเวียง และเป็นพื้นที่ตั้งของประตูเวียงทั้งหมด 9 ประตู ประกอบด้วย ประตูชัย ประตูหอกลองหรือประตูเหล็ก ประตูท่าข้าวเหล่า-สะหลี ประตูท่านาง ประตูปราสาท ประตูท่าแป้น ประตูอ้อมป้อม-ปุย ประตูท่าศาลา ประตูต้นสะ โดยแต่ละประตูมีความเชื่อมโยงกับระบบความเชื่อและการใช้สอยของเมือง เช่น ประตูชัย ที่เจ้าเมืองใช้เข้าเมืองครั้งแรกและใช้เข้าออกเพื่อไปทำศึกสงคราม ประตูเหล็กที่ใช้ฝังเครื่องสูงที่ทำจากเหล็ก ประตูท่าแป้นใช้ฝังยันต์ทองเหลืองรูปแป้นกระดานไว้ ประตูท่าข้าวเหล่า-สะหลีเป็นท่าส่งข้าวและเหล่าที่มีต้นโพธิ์ขึ้นอยู่ (ดังภาพที่ 1) โดยคูน้ำคันดินหรือคูเมืองปัจจุบัน ยังคงสามารถมองเห็นได้คือทาง ทิศเหนือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะที่ทางทิศใต้และทิศตะวันตกไม่หลงเหลือให้เห็นและกลายเป็นส่วนหนึ่งของกว๊านพะเยา แต่ยังคงปรากฏแนวต้นจามจุรีและหางนกยูงฝรั่งที่ช่วยระบุขอบเขตเวียงเดิม (Mekboonsontap & Nukul, 2017)

พื้นที่ของเมืองในปัจจุบันจึงตั้งอยู่บนพื้นที่เวียงโบราณ ที่มีองค์ประกอบของเวียงที่กระจายตัวอยู่ท่ามกลางการเจริญเติบโตของเมือง ทำให้พื้นที่คูเมืองกลายเป็นที่ว่างที่ถูกกลืน รกร้าง (ดังภาพที่ 2) และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อให้เกิดการรับรู้การมีอยู่ของคูเมือง มีการบดบังการมองเห็นจากสิ่งปลูกสร้าง การถมและแทนที่ด้วยถนนกลายเป็นทางแยกต่าง ๆ ทำให้ขอบเขตของเวียงไม่ชัดเจน ซึ่งอาจทำให้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของเมืองไม่ถูกรับรู้จาก “ผู้ใช้เมือง” หากขาดการวางแผนการจัดการสภาพแวดล้อมกายภาพของเมืองเพื่อสนับสนุนการรับรู้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์

ภาพที่ 1 แนวคูเมืองและประตูเมืองเวียงพะเยา

ภาพที่ 2 สภาพทางกายภาพของคูเมืองเวียงพะเยาในปัจจุบัน

งานวิจัยนี้ จึงมีเป้าหมายในการเสนอแนวทางการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อส่งเสริมการรับรู้พื้นที่คูเมืองของเวียงพะเยา อันเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมือง ผ่านการศึกษาจินตภาพสาธารณะ (public image) จากประชาชนผู้ใช้พื้นที่คูเมือง เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลองค์ประกอบของเมืองในพื้นที่ศึกษาจากมุมมองและความเข้าใจเมืองของประชาชน ทำการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบ ลักษณะทางกายภาพขององค์ประกอบที่ถูกรับรู้และจดจำได้ ตลอดจนการให้คุณค่าและความหมายของกลุ่มตัวอย่าง ผ่านกรอบคุณลักษณะในเชิงเอกลักษณ์ (identity) เชิงโครงสร้าง (structure) และเชิงความหมาย (meaning) ของพื้นที่คูเมืองที่จะนำไปสู่การเกิดระบบโน้ตทัศน์ของคูเมืองในแต่ละส่วน นำผลการวิเคราะห์สรุปเป็นแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมที่พึงประสงค์ ซึ่งส่งเสริมการรับรู้พื้นที่คูเมือง และนำแนวทางดังกล่าวมาใช้ในการออกแบบพื้นที่ต้นแบบร่วมกับข้อมูลความต้องการของชุมชนในพื้นที่คูเมือง นำไปสู่พื้นที่ต้นแบบอันเป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่พึงประสงค์ ตามความต้องการของผู้ใช้ที่ส่งเสริมการรับรู้พื้นที่ประวัติศาสตร์คูเมืองเวียงพะเยา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่ออธิบายถึงการรับรู้และจดจำสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่คูเมืองเวียงพะเยาเมืองจากกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงความเชื่อมโยงระหว่างผลการรับรู้และจดจำได้ กับสภาพทางกายภาพของเมืองพื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา
3. เพื่อเสนอแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ส่งเสริมการรับรู้พื้นที่คูเมืองเวียงพะเยาในลักษณะของแนวทางปฏิบัติและพื้นที่ต้นแบบที่ออกแบบตามแนวทางปฏิบัติ

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาทฤษฎีและเอกสารเพิ่มเติมจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ส่วนที่ 1 การศึกษากลุ่มทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัลท์ ที่เกี่ยวข้องกับจินตภาพ (image) ทฤษฎีจินตภาพ

ของเมือง (the image of the city) โดยเควิน ลินช์ (Lynch, 1960) มุ่งเน้นศึกษาหลักการของทฤษฎีจินตภาพของเมือง เพื่อให้ได้วิธีการศึกษาและกรอบของแนวคิดทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูลจินตภาพ

ในการศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้สิ่งแวดล้อมมีการศึกษาในเชิงจิตวิทยา กลุ่มทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัลท์ ที่ทำความเข้าใจกระบวนการรับรู้ และจดจำระหว่างองค์ประกอบที่อยู่ในปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ทั้งหมดของปัจเจก (Kulachol, 2002) การศึกษาการรับรู้ของปัจเจกต่อสภาพแวดล้อม จินตภาพ อันหมายถึง ภาพที่เกิดจากความนึกคิดที่คิดว่าควรจะเป็นเช่นนั้น ภาพดังกล่าวเกิดจากการที่ปัจเจกรับรู้สภาพแวดล้อม แล้วคัดกรองสิ่งแวดล้อมบางส่วนจากสิ่งแวดล้อมที่ซับซ้อนทั้งหมดเข้าสู่การจดจำอย่างมีความหมาย (Carr, 1967) เรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ สร้างเป็นแผนที่ทางจิต (mental map) และสร้างเป็นจินตภาพในที่สุด จินตภาพนั้นสามารถถูกใช้เป็นเครื่องมือในการออกแบบและวางแผนสภาพแวดล้อม (Horayangkura, 1998) โดยการใช้จินตภาพของปัจเจก (individual image) ที่มีความสอดคล้องกันในจำนวนหนึ่งถือเป็นจินตภาพสาธารณะของเมือง หรือเรียกว่า “จินตภาพของเมือง”

สาระสำคัญของทฤษฎีจินตภาพของเมือง ประกอบด้วย (1) สภาพแวดล้อมในเมืองมีความเป็นระเบียบ มีโครงสร้างที่ชัดเจน อันประกอบด้วย เส้นทาง (path) ขอบเขต (edges) ชุมทางหรือชุมชน (node) ย่าน (district) ภูมิสัญลักษณ์ (landmark) และมีเอกลักษณ์ ย่อมเป็นเมืองที่ผู้คนนิยมชมชอบมากกว่าเมืองที่ไร้ระเบียบ (2) ต้องพยายามสร้างเอกลักษณ์ จัดระเบียบโครงสร้าง ผังเมืองให้สามารถเห็นได้ชัดเจน และสามารถอ่านเข้าใจง่าย (legible) หรือวาดจินตภาพออก (imageable) และ (3) การประยุกต์เอาจิตวิทยาของเกสตัลท์มาใช้ในการรวบรวมภาพของเมืองที่สลับซับซ้อนผ่านกระบวนการรับรู้ ซึ่งเกิดจากสิ่งเร้าทั้งรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส โดยเน้นสิ่งเร้าทางสายตา (visual sensation) ผ่านรูปทรง สี สัน แสงสว่าง หรือความเคลื่อนไหวที่มีคุณภาพ สิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดเป็นแผนที่ทางจิต และจะปรากฏเป็นจินตภาพขึ้นในระบบมโนทัศน์ ซึ่งอาจไม่ใช่ภาพที่ตาเห็นจริง

นอกจากหลักการดังกล่าวข้างต้นแล้ว Lynch (1960) ยังได้แนะนำหลักการใช้คุณภาพของรูปทรงอีก 10 ประการ ซึ่งล้วนแล้วแต่ได้ดัดแปลงมาจาก การจัดระเบียบในการรับรู้ (organization in perception) ทางจิตวิทยาเกสตัลท์โดยตรง ได้แก่ (1) ความเด่นชัด (singularity) เช่นความชัดเจนของโครงสร้างของเมือง (2) ความเรียบง่าย (simplicity) คือ การรับรู้โดยสายตาได้อย่างเรียบง่าย (3) ความต่อเนื่อง (continuity) ความต่อเนื่องของทิศทางและรูปทรงหน้าตาอาคารที่มีความต่อเนื่องกัน (4) ภาวะที่ถูกครอบงำ (dominance) จากการใช้ขนาด ความหนาแน่น ลักษณะสำคัญ ผลการรับรู้จากสายตา การกระจายตัวออกจากศูนย์กลาง (5) ความชัดเจนของรอยต่อ (clarity of Joint) คือ การเปลี่ยนถ่ายกิจกรรมเมืองควรมีความชัดเจนระหว่างรอยต่อในการรับรู้ของผู้คนได้มากที่สุด (6) การบอกทิศทาง (directional differentiation) การบ่งบอกทิศทางโดยเส้นทางของเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ (7) ขอบเขตมุมมอง (visual scope) การออกแบบพื้นที่ในเมืองและเขตชุมชนอาศัยย่อมต้องอาศัยคำนึงถึงผลกระทบทางสายตา (8) ความระวังในการเคลื่อนที่ (motion awareness) ทิศทางในการใช้รถใช้ถนน ในเมืองมีการจัดการให้การใช้รถใช้ถนนมีความชัดเจนทั้งกำหนด ทิศทาง ระยะทาง และความเร็วให้กับการใช้รถและถนนแล้ว (9) จังหวะของช่วงเวลา (time sense) คือ ช่วงเวลาที่มีต่อการใช้งานพื้นที่ต่าง ๆ ของเมือง หากมีพื้นที่ใดที่ทำกิจกรรมนั้น ๆ มาได้อย่างต่อเนื่อง

แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ดำรงอยู่ควรให้การสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ที่มีคุณภาพ และ (10) ชื่อและความหมาย (name and meaning) การตั้งชื่อของสถานที่ต่าง ๆ ภายในเมืองควรมีความหมายที่ชัดเจนบ่งบอกถึงความ เป็นมาประวัติศาสตร์และการใช้งานของตนเอง ซึ่งเป็นการใช้งานที่สะดวกรวดเร็ว ง่ายต่อการจดจำ และ ยังให้ประโยชน์ในการบอกที่ตั้งและเป็นเอกลักษณ์

Lynch (1960) ได้สรุปทฤษฎีจินตภาพของเมืองไว้อย่างน่าสนใจ ด้วยคติพจน์ของจิตวิทยาเกสตัลท์ คือ ส่วนรวมที่ไม่ได้มีความหมายเพียงการรวมส่วนย่อย ๆ เข้าด้วยกันเท่านั้น แต่สภาพแวดล้อมโดยรวมของ เมืองจะต้องมีความเชื่อมโยงกันให้ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกัน (sense vitality of interconnectedness) ไปทั้งระบบ รวมทั้งการให้ความรู้สึกที่กระชับและการผนึกรวมกันเป็นกลุ่มก้อน (coherence and cohesiveness) เพื่อให้ความรู้สึกเป็นองค์รวม (Kulachol, 2002) และ Lynch (1960) ยังได้อธิบายการ ออกแบบของชุมชนเมืองว่า การออกแบบทางสถาปัตยกรรมนั้นไม่อาจออกแบบเมืองได้ เนื่องจากเมืองนั้น มีความสลับซับซ้อน จึงได้เสนอทฤษฎีที่จะใช้เป็นหลักในการออกแบบเมืองด้วยคำสั้น ๆ 5 คำ ประกอบด้วย (1) การดำรงชีวิตของมนุษย์ให้อยู่รอดปลอดภัยและสุขสบาย (vitality) (2) การรับรู้ทางผู้คนที่ติดต่อเมือง (sense) ซึ่งก่อให้เกิดระบบมโนทัศน์ และกระบวนการทางปัญญา ความรู้สึกถึงความเป็นสถานที่พิเศษ (sense of place) ความรู้สึกของตำแหน่งแห่งหน (sense of orientation) จากโครงสร้างทางจินตภาพ และแผนที่ทางจิต ความรู้สึกถึงความเป็นโอกาสพิเศษ (sense of occasion) เมื่อเกิดความรู้สึกต่อสถานที่ ซึ่งมีเอกลักษณ์และโครงสร้างที่มีแล้ว จิตของเราจะจดจำทำให้เกิดความมั่นใจ ความอบอุ่นใจ และไม่กลัวว่า จะสับสนหรือหลงทางในเมืองที่ซับซ้อน ความสอดคล้อง (congruence) การไม่ขัดแย้งระหว่างรูปทรงของ อาคารสถานที่กับประโยชน์ใช้สอย กิจกรรมและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามครรลองของกฎธรรมชาติ และการ เข้าใจเมืองโดยง่าย (3) การสร้างความกลมกลืน (fit) ในความสัมพันธ์ระหว่างอาคารถนนกับรูปแบบพฤติกรรม ของชุมชน (place behavioural setting) (4) การเข้าถึง (access) ความสะดวกสบายในการติดต่อและ เดินทางได้สะดวกยิ่งขึ้น และ (5) การควบคุม (control) พฤติกรรมมนุษย์ที่ต้องการพื้นที่ในการครอบครอง ทั้งในสถานที่อยู่การจัดการทรัพยากร การใช้งาน และการสงวนสิทธิ์ ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องระมัดระวังการ ขัดแย้งกันในหัวข้อแต่ละอย่าง เช่น ถ้ามีการเข้าถึงที่เกินขอบเขตย่อมกระทบกับการควบคุม หรือการสร้างการ รับรู้ที่ชัดเจนมากเกินไปอาจจะทำให้ลดทอนความกลมกลืนได้ ดังนั้นจึงต้องอาศัยหลักประสิทธิภาพและความ ยุติธรรม (efficiency and justice) มาช่วยประกอบการตัดสินใจเป็นรายกรณีไป

จากการศึกษาในข้างต้นจะเป็นกรอบแนวทางการทำความเข้าใจกระบวนการรับรู้ การจดจำ องค์ประกอบและลักษณะทางกายภาพเมืองของปัจเจก และใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลการรับรู้ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2. ส่วนศึกษาตัวแปรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้เครื่องมือในการเก็บข้อมูล การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง และ ปัจจัยที่มีผลต่อการศึกษา

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า การศึกษาจินตภาพมีตัวแปรทางด้านกลุ่มประชากร คือ เพศ และอายุ ประสบการณ์ ฐานะทางสังคม ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และภูมิประเทศของพื้นที่ (Porteous, 1977) จากการศึกษ พบว่า ประสบการณ์ในการใช้เมืองนั้นมีผลกับการรับรู้และจดจำ จากงานวิจัยที่มีการควบคุม

ตัวแปรทางด้านประสบการณ์และมีการศึกษาผ่านแผนที่จินตภาพเช่นเดียวกัน ได้แบ่งกลุ่มของประสบการณ์คือ กลุ่มที่มีประสบการณ์ระยะยาว 5 ปีขึ้นไป และกลุ่มที่มีประสบการณ์ระดับกลาง 2-4 ปี (Huynh, et al., 2008) การเก็บข้อมูลโดยการสุ่มเลือกกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ศึกษา จำนวนระหว่าง 15-30 คน และคัดกรองข้อมูลที่มีความถี่ร้อยละ 12.5 การคัดกรององค์ประกอบของเมืองเป็นข้อมูลจินตภาพสาธารณะของพื้นที่ศึกษา (Lynch, 1960) ในการเก็บข้อมูลจินตภาพมักใช้วิธีการให้ปัจเจกเขียนแผนที่จินตภาพประกอบการสัมภาษณ์ ในการศึกษาของลินช์มีชุดคำถามที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้และจดจำ เช่น สถานที่ใดคือสิ่งที่นึกถึงเป็นอย่างแรกเมื่อเข้ามาในพื้นที่ สถานที่ใดของเมืองที่มีความสำคัญในการบ่งบอกทิศทาง อธิบายลำดับสิ่งที่มองเห็นและอธิบายสถานที่ในภาพว่าอยู่ที่ใด ใช้สิ่งใดบ่งบอกว่าอยู่ในบริเวณดังกล่าวจะหาสถานที่ดังกล่าวได้อย่างไร เป็นต้น เช่นเดียวกับการศึกษาของ Rozelle & Bazer (1977) โดยการตั้งคำถามหลักสามคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

2.1 ชาวเมืองมองเมืองของเขาอย่างไร เพื่อเป็นการเข้าใจถึงการใช้ภูมิสัญลักษณ์ของพื้นที่เส้นทางการสัญจรและความประทับใจจากมุมมองต่าง ๆ

2.2 อะไรที่ทำให้ชาวเมืองให้ความสำคัญกับสิ่งนั้น เพื่อเป็นคำถามสำหรับใช้ในการศึกษาอ้างอิงสภาพทางสังคม เหตุผลของความสำเร็จ ฐานะ และวัฒนธรรม

2.3 ชาวเมืองมีวิธีการจำสิ่งนั้นอย่างไร เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ผลจากสองคำถามแรก การสัมภาษณ์จึงเป็นวิธีที่ช่วยในการขยายความถึงที่มาของการจดจำ อธิบายถึงความสัมพันธ์ของตัวปัจเจกที่มีต่อองค์ประกอบที่จำได้ ซึ่งจะเป็ข้อมูลที่ใช้ในการเชื่อมโยงการให้คุณค่าทางนามธรรมที่ปัจเจกมีต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ ที่ปรากฏในจินตภาพของปัจเจก

จากตัวแปรข้างต้นประกอบกับข้อจำกัดของระยะเวลาในการเก็บข้อมูลจึงได้เลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้มีประสบการณ์ใช้พื้นที่ 2 ปีขึ้นไป จากการสุ่มเลือกกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ศึกษา จำนวน 80 คน ทำการสัมภาษณ์และให้กลุ่มตัวอย่างวาดแผนที่จินตภาพที่จดจำได้ แล้วจึงคัดกรองข้อมูลองค์ประกอบที่จดจำได้ที่มีความถี่มากกว่าหรือเท่ากับร้อยละ 12.5 เพื่อนำมาสร้างเป็นแผนที่จินตภาพและแผนที่กายภาพที่จดจำได้ของคูเมืองเวียงพะเยา แล้วนำแผนที่ดังกล่าวมาวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบทฤษฎีใน ส่วนที่ 1

กระบวนการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) มุ่งเน้นการศึกษาข้อมูลจินตภาพที่ผู้ใช้เมืองมีต่อพื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา โดยการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลการรับรู้ จดจำจากกลุ่มตัวอย่าง ทำการวิเคราะห์และจำแนกข้อมูลการรับรู้องค์ประกอบของเมือง และคุณลักษณะทางกายภาพของเมืองที่จดจำได้ วิเคราะห์ข้อมูลผ่านกรอบแนวคิดจินตภาพสาธารณะของ Lynch (1960) เสนอเป็นแนวทางแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ส่งเสริมการรับรู้พื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา ในลักษณะของแนวทางปฏิบัติ และตัวอย่างพื้นที่ต้นแบบที่ใช้แนวทางดังกล่าว ประกอบกับความต้องการของชุมชนเป็นเกณฑ์ในการออกแบบสามารถสรุปกระบวนการวิจัยในข้างต้น (ดังภาพที่ 3) ประกอบด้วย

1. กลุ่มประชากร จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับข้อจำกัดของกรอบเวลาและงบประมาณของโครงการจึงกำหนดให้กลุ่มตัวอย่างเป็นประชากรที่อยู่อาศัยหรือทำงานในพื้นที่ โดยต้องมีประสบการณ์ในพื้นที่มากกว่า 2 ปีขึ้นไป โดยเก็บข้อมูลโดยการสุ่มเลือกกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ศึกษา 80 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนที่ 1 แผนที่จินตภาพที่ถูกวาดโดยประชากรตัวอย่าง ส่วนที่ 2 ชุดคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ทราบว่าผู้ถูกสัมภาษณ์มีองค์ประกอบของเมืองใดเป็นที่จดจำ ไม่จดจำ และมีการจดจำคุณลักษณะทางกายภาพใดบ้าง ในองค์ประกอบที่จดจำได้

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 สํารวจและเก็บข้อมูลสภาพทางกายภาพและองค์ประกอบของพื้นที่คูเมือง

3.2 รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 ให้กลุ่มตัวอย่างวาดรูปแผนที่พื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา พร้อมอธิบายถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่รับรู้และจดจำได้ เพื่อให้ได้แผนที่จินตภาพของปัจเจก

ขั้นตอนที่ 2 ทำการสัมภาษณ์ถึงองค์ประกอบที่ถูกวาดในแผนที่จินตภาพของปัจเจก เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการรับรู้และจดจำ ตลอดจนกายภาพที่ถูกจดจำได้ โดยใช้ชุดคำถามในการสัมภาษณ์ดังที่กล่าวในข้างต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลองค์ประกอบและคุณลักษณะทางกายภาพขององค์ประกอบที่ถูกจดจำ

ขั้นตอนที่ 3 เก็บข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการการใช้สอยพื้นที่สาธารณะของชุมชนในพื้นที่ศึกษาจากการสังเกตและการสัมภาษณ์กลุ่มตัวแทนชุมชน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 ทำการคัดกรองและจัดการข้อมูลองค์ประกอบทางกายภาพที่ถูกจดจำได้ จากข้อมูลจินตภาพของปัจเจกที่ได้จากประชากรกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด โดยเลือกองค์ประกอบที่มีความถี่ในการกล่าวถึงร้อยละ 12.5 ขึ้นไป

4.2 ทำการคัดกรองและจัดการข้อมูลคุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกจดจำได้ จากข้อมูลจินตภาพของปัจเจกที่ได้จากประชากรกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) คัดเลือกเฉพาะข้อมูลที่มีการกล่าวถึงมากกว่า 3 คนขึ้นไป

4.3 วิเคราะห์องค์ประกอบและคุณลักษณะทางกายภาพที่จดจำได้ เพื่อสร้างแผนที่จินตภาพของเมือง และแผนที่คุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกจดจำได้

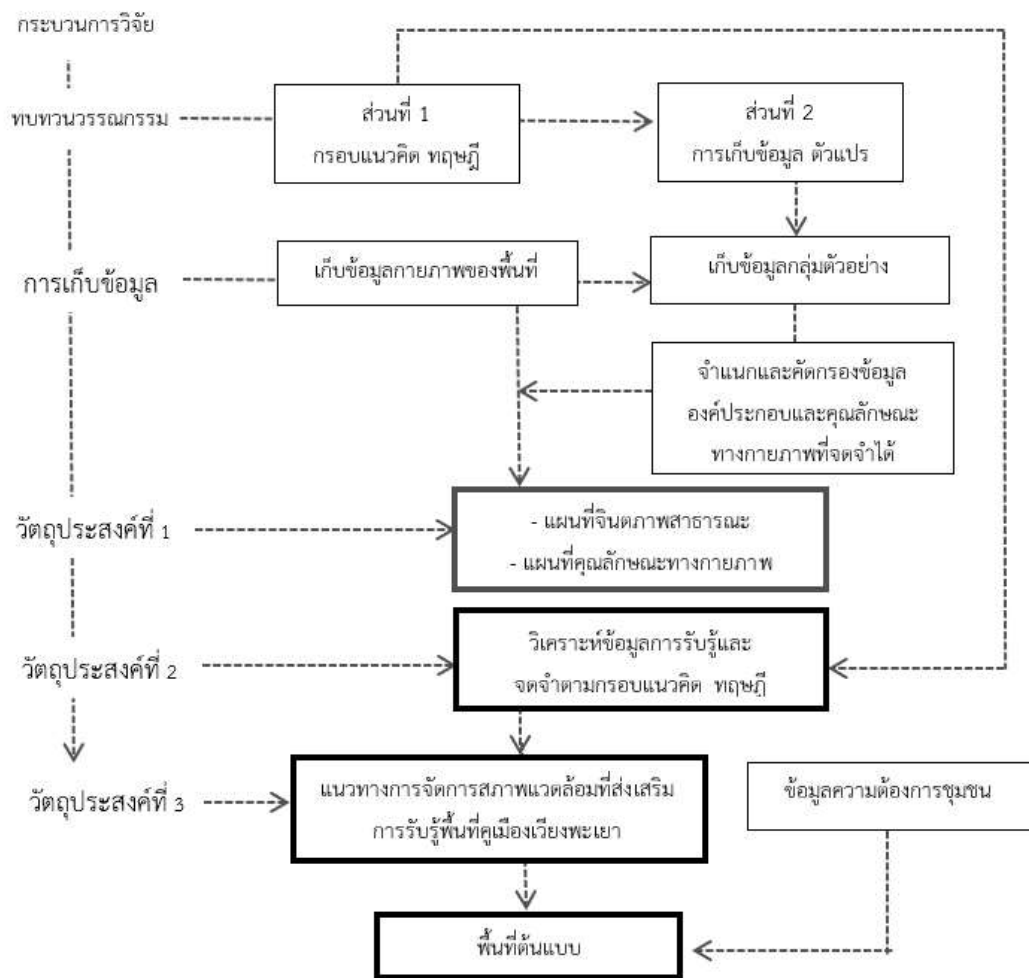
4.4 ทำการวิเคราะห์ข้อมูลการรับรู้และจดจำองค์ประกอบ ที่ปรากฏในแผนที่จินตภาพของเมือง คุณลักษณะทางกายภาพ ประกอบกับสภาพทางกายภาพของพื้นที่คูเมืองในปัจจุบัน ผ่านกรอบทฤษฎีจินตภาพของเมือง เพื่อให้ได้ข้อมูลแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการรับรู้พื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา

4.5 คัดเลือกพื้นที่ต้นแบบที่มีศักยภาพ เพื่อทำการทดลองออกแบบโดยใช้แนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมในข้อ 4.4 เป็นเกณฑ์ในการออกแบบ

4.6 สํารวจ สัมภาษณ์ตัวแทนชุมชนผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่คูเมือง เพื่อให้ได้ข้อมูลความต้องการของชุมชน ทำการวิเคราะห์ และสรุปเป็นข้อมูลเพื่อใช้ประกอบในการออกแบบ

4.7 วิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อม ข้อมูลความต้องการของชุมชน และดำเนินการออกแบบพื้นที่ต้นแบบ

4.8 สรุปผลการศึกษา

ภาพที่ 3 กระบวนการวิจัย

ผลการศึกษา

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากร ทำให้ได้ข้อมูลองค์ประกอบของเมืองบริเวณพื้นที่คูเมืองที่เป็นที่จดจำได้ (ดังภาพที่ 4) และจากการรวบรวมและคัดกรองข้อมูลสามารถอธิบายถึงการรับรู้และจดจำสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่คูเมือง ดังนี้

1. พื้นที่คูเมืองทางทิศเหนือของเมืองมีการจดจำได้ คิดเป็นร้อยละ 68 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมต่าง ๆ ของเมืองมากกว่าพื้นที่ทางทิศตะวันตกที่มีผลการจดจำได้ คิดเป็นร้อยละ 40 และมีเพียงร้อยละ 2 เท่านั้น ที่มีการจดจำคูเมืองที่ถูกถมไปแล้วทางฝั่งตะวันตก

2. ผลการคัดกรองข้อมูล มีจำนวนองค์ประกอบของเมืองที่ถูกจดจำได้จำนวนทั้งสิ้น 15 องค์ประกอบ องค์ประกอบของเมืองที่เป็นที่จดจำได้มากกว่าร้อยละ 35 เป็นองค์ประกอบที่มีกิจกรรมสม่ำเสมอ เช่น รอยต่อระหว่างถนนหน้าโรงเรียน โรงเรียน ห้างสรรพสินค้าตลาดโต้รุ่ง เป็นต้น และยังปรากฏองค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น พื้นที่ประตูเมือง ประตูชัย ประตูเหล็ก ย่านหนองระบูน อันเป็นย่านการค้าเก่าของเมืองที่เป็นที่จดจำได้ร้อยละ 12.5 สามารถแยกองค์ประกอบที่จดจำได้ตามกรอบทฤษฎีโครงสร้างเมืองของ Lynch (1960) (ดังภาพที่ 5) ประกอบด้วย

2.1 เส้นทาง พื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา มีถนนเลียบบตลอดคูเมืองเป็นที่จดจำได้ 3 เส้นทาง คือ ถนนรอบเวียงประตูกลอง โดยเป็นถนนที่เชื่อมจากทางถนนพหลโยธินไปสู่กว๊านพะเยา ตัดผ่านสถานที่สำคัญ เช่น โรงเรียนอนุบาลพะเยา ย่านการค้า กาดโต้รุ่ง เป็นต้น ถนนงามเมือง (ช่วงบริเวณสถานีดับเพลิง ลานหนองระบูน ศาลเจ้าจิ้น) และถนนชายกว๊าน (ช่วงบริเวณ เทศบาล สมาคมชาวจีน กว๊าน)

2.2 ชุมทาง ชุมทางจะอยู่บริเวณทางแยกสำคัญ 2 จุด ประกอบด้วย สี่แยกประตูชัย และสี่แยกประตูเหล็ก ซึ่งเป็นชุมทางที่นำไปสู่พื้นที่กิจกรรมต่าง ๆ ของเมือง เช่น ตลาด กว๊าน โรงเรียน เป็นต้น

2.3 ขอบเขต ในพื้นที่ของเวียงพะเยายังไม่พบการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน ขณะที่ถนนพหลโยธินและกว๊านพะเยามักจะถูกใช้ในการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ของเมืองในปัจจุบัน

2.4 ย่าน พื้นที่คูเมืองประกอบด้วยย่านสำคัญ ได้แก่ ย่านตลาดโต้รุ่ง ซึ่งมีกิจกรรมการค้าขาย ตลาด รถเข็นขายอาหาร บริเวณถนนรอบเวียงประตูกลอง ริมคูเมือง โดยจะมีกิจกรรมที่หนาแน่นโดยเฉพาะในช่วงเวลาเย็นย่านหนองระบูนเป็นย่านค้าขายเก่าแก่ของเมืองพะเยา ซึ่งในปัจจุบันยังปรากฏสถาปัตยกรรมที่เป็นเรือนร้านค้าไม้อยู่

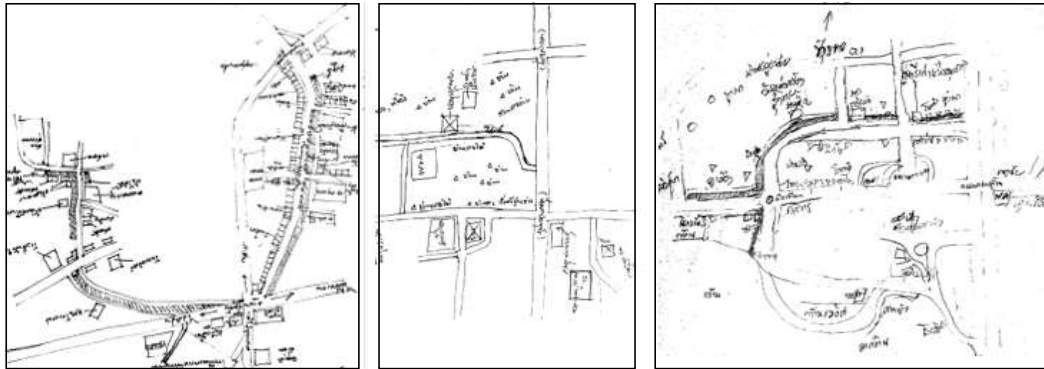
2.5 ภูมิสัญลักษณ์ ภูมิสัญลักษณ์ของเมืองที่มีความเด่นชัดในเชิงทัศนวิสัยที่มองเห็นได้ ประกอบด้วย ห้างเจริญภัณฑ์ โรงแรมพะเยานอร์ทเทิร์นเลค ซึ่งมีทัศนวิสัยที่มองเห็นได้จากระยะไกล เทศบาลเมืองพะเยา ศาลเจ้าจิ้น โรงเรียนอนุบาลพะเยาและโรงเรียนพะเยาพิทยาคม มีทัศนวิสัยมองเห็นได้ชัดเจนจากทางสัญจร ในขณะที่โรงภาพยนตร์เก่ามีทัศนวิสัยที่มองเห็นได้ไม่ชัดเจน

3. ข้อมูลคุณลักษณะทางกายภาพของพื้นที่คูเมือง ที่ถูกจดจำได้จากการคัดกรองข้อมูลที่กลุ่มตัวอย่าง กล่าวถึงจากการสัมภาษณ์ พบว่า มีการจดจำคุณลักษณะทางกายภาพที่พบทั้งในปัจจุบันและคุณลักษณะในอดีต ประกอบกับการให้คุณค่าและความหมายต่อสิ่งที่จดจำได้ ดังนี้

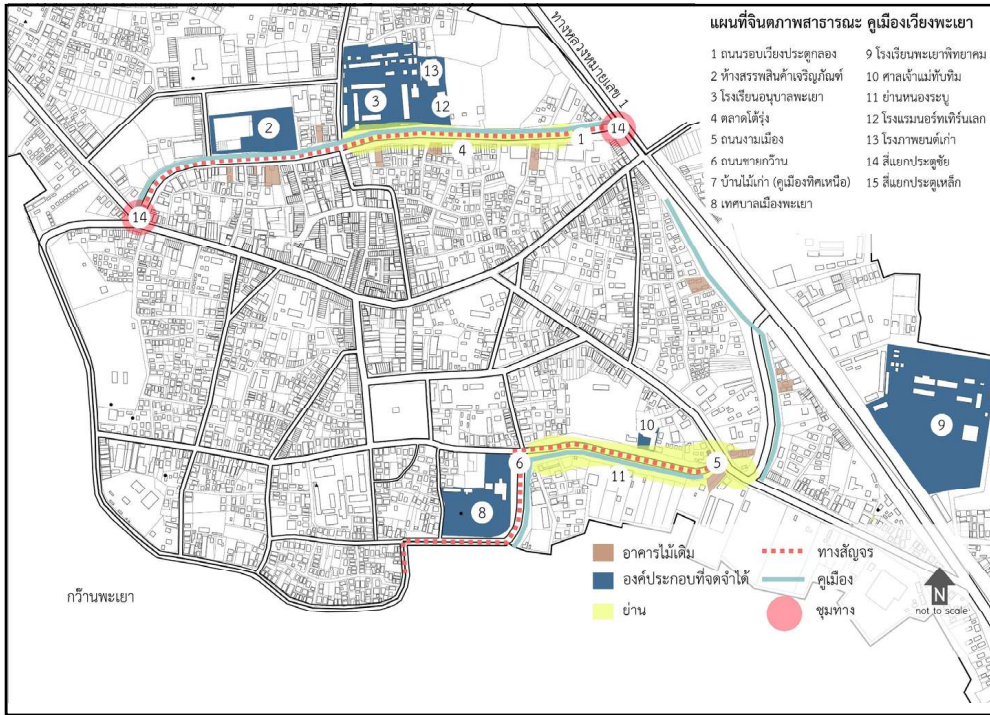
3.1 คุณลักษณะปัจจุบัน คูเมืองทิศตะวันออกติดกับถนนพหลโยธิน มีลักษณะที่เปลี่ยน และมีดเป็นที่พบปะของหนุ่มสาว คูเมืองทิศเหนือ (ถนนรอบเวียงประตูกลอง) บริเวณที่ติดถนนพหลโยธิน มีต้นหางนกยูงที่ให้ความร่มรื่น และในย่านตลาดโต้รุ่งเป็นพื้นที่การค้า มีห้างสรรพสินค้า ย่านค้าขายที่มีชยะ น้ำเสียวที่มีกลิ่นเหม็น

3.2 คุณลักษณะในอดีต คูเมืองทิศใต้บริเวณติดกับเทศบาลเมืองพะเยา มีลักษณะเป็นร่องน้ำกว้างประมาณ 2 เมตร มีตลิ่งเป็นดิน น้ำใสสะอาด เป็นที่นั่งเล่นและมีกิจกรรมตกปลา คูเมืองทิศเหนือมีต้นหางนกยูงขนาดใหญ่บริเวณแยกประตูเหล็ก แสดงถึงการให้ความหมายที่ให้กับพื้นที่คูเมือง

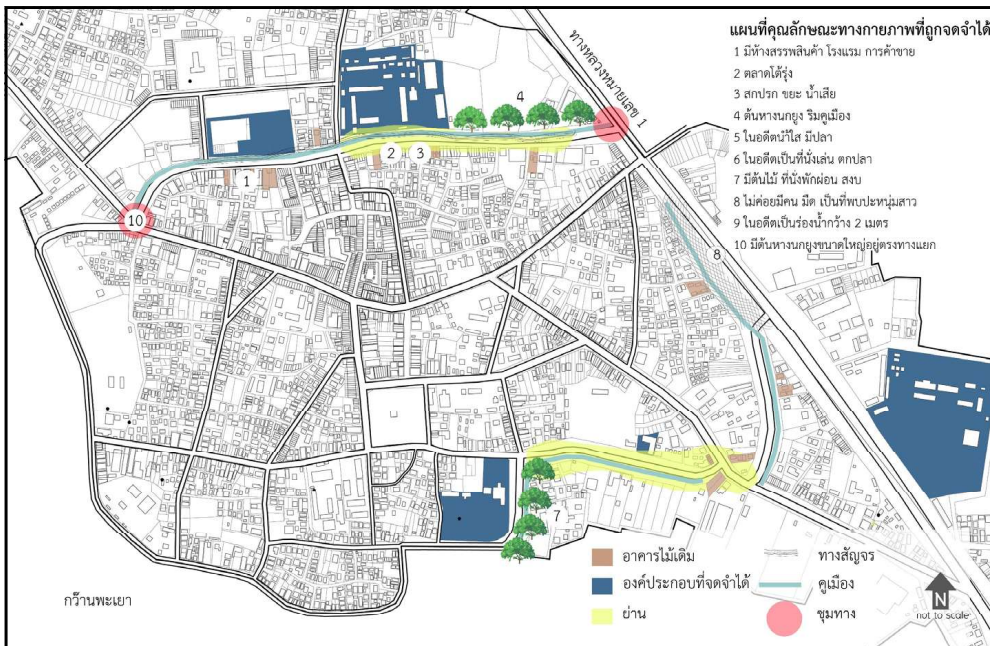
จากข้อมูลในข้อที่ 3 สามารถจัดทำเป็นแผนที่คุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกจดจำได้ หรือแผนที่จินตภาพของปัจเจกจากกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย พื้นที่ห้างสรรพสินค้า โรงแรม การค้าขาย ตลาดโต้รุ่ง ต้นหางนกยูงริมคูเมือง พื้นที่ในอดีต พื้นที่ตกปลา นั่งเล่น ต้นไม้ใหญ่ พื้นที่พบปะหนุ่มสาว พื้นที่ร่องน้ำ เป็นต้น ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 4 ตัวอย่างแผนที่จินตภาพของปัจเจก

ภาพที่ 5 แผนที่จินตภาพสาธารณะ คูเมืองเวียงพะเยา

ภาพที่ 6 แผนที่คุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกจดจำได้

อภิปรายผลการศึกษา

จากข้อมูลแผนที่จินตภาพคูเมืองเวียงพะเยาและแผนที่คุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกจดจำได้ พบว่าการรับรู้และจดจำสภาพแวดล้อมทางกายภาพของกลุ่มตัวอย่าง มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาด้านจิตภาพสาธารณะของ Lynch (1960) โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการรับรู้ จดจำสภาพแวดล้อมของกลุ่มตัวอย่างทั้งองค์ประกอบของเมืองและคุณลักษณะทางกายภาพของพื้นที่คูเมือง ที่มีความเชื่อมโยงกันกับสภาพแวดล้อมพื้นที่คูเมืองที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน โดยสามารถอธิบายผ่านกรอบความคิดทางด้าน การรับรู้ การจดจำตามแนวคิดจิตภาพสาธารณะ ทั้งในเชิงเอกลักษณ์ เชิงโครงสร้าง และเชิงความหมาย สามารถวิเคราะห์ถึงความเชื่อมโยงระหว่างผลการรับรู้และจดจำได้กับสภาพทางกายภาพของเมือง ได้ดังนี้

1. โครงสร้างของเมือง โดยเฉพาะขอบเขตของเวียงพะเยายังขาดความเด่นชัด โดยเฉพาะแนวของคูเมืองที่ควรเป็นขอบเขตของเวียงโบราณได้ จากผลการศึกษา ไม่พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้คูเมืองที่ยังปรากฏในปัจจุบันได้อย่างครบถ้วน แต่มีการจดจำคูเมืองเป็นส่วน ๆ โดยใช้เส้นทางและชุมทางเป็นจุดอ้างอิงแนวของคูเมือง ประกอบกับสภาพทางกายภาพของคูเมืองในปัจจุบันไม่ต่อเนื่องจากการถูกตัดผ่านโดยถนนทำให้ไม่สามารถมองเห็นคูเมืองได้ เช่น พื้นที่ประตูชัย ประตูปู่ยี่ ขาดความต่อเนื่องกับบริเวณซึ่งเป็นขอบเขตของเมืองที่ถูกรับรู้ได้ในปัจจุบัน ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนของรอยต่อระหว่างพื้นที่ภายนอกและภายในคูเมือง

ภาพที่ 7 คูเมืองที่ถูกถมเป็นถนนบริเวณพื้นที่ทางแยกประตูปู่ยี่

2. เอกลักษณ์ของคูเมืองยังไม่ชัดเจน จากผลการศึกษาที่กลุ่มตัวอย่างมีการจดจำคูเมืองเป็นส่วน ๆ เมื่อพิจารณาประกอบกับลักษณะทางกายภาพของคูเมืองในปัจจุบัน ที่มีลักษณะทางกายภาพแตกต่างกันในแต่ละส่วน เช่น ความกว้างของตลิ่ง ทางเท้า อุปกรณ์ประกอบถนน (street furniture) การใช้พืชพันธุ์ที่แตกต่างกัน ทำให้ขาดความต่อเนื่อง (continuity) ของคุณลักษณะรูปร่าง (form attribute) เช่น เป็นต้น

ภาพที่ 8 การใช้อุปกรณ์ประกอบถนนและพืชพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันของพื้นที่คูเมือง

3. ความหมาย พื้นที่คูเมืองได้ถูกรับรู้และจดจำพร้อมกับสภาพแวดล้อม มีการจดจำที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมือง ทั้งทางด้านกายภาพที่มองเห็นได้ เช่น ภูมิสัญลักษณ์ เส้นทาง และทางด้านการให้คุณค่าและความหมายของพื้นที่แต่ละส่วน เช่น การจดจำเชื่อมโยงกับพื้นที่ประตูเมืองในจุดต่าง ๆ ของเวียงพะเยาเชื่อมโยงกับพิธีกรรมของเมือง มีการให้คุณค่าในเชิงบวกกับพื้นที่สีเขียว ความร่มรื่นและสงบ และการให้คุณค่าในเชิงลบกับน้ำเน่าเสีย ขยะ สถานที่เปลี่ยว และเป็นแหล่งพบปะของหนุ่มสาว เป็นต้น

4. ทางด้านขอบเขตมุมมองของคูเมือง ในบางพื้นที่ไม่สามารถมองเห็นแนวของคูเมืองและน้ำจากทางสัญจรได้ เช่น บริเวณสี่แยกประตูเหล็กเลียเข้าสู่ถนนรอบเวียงประตูกลอง มีคูเมืองที่มีระยะแคบมีน้ำตื้นเขินและวัชพืชปกคลุมเป็นส่วนใหญ่ มีการบดบังทัศนียภาพด้วยแนวกระถางต้นไม้และที่นั่ง คูเมืองบริเวณประตูปุยี่ซึ่งถูกบดบังด้วยบ้านไม้เก่า และการถมเพื่อทำเป็นทางแยกของถนนทำให้ไม่เกิดการรับรู้ถึงการข้ามขอบเขตเป็นต้น ในขณะที่เดียวกันบางพื้นที่สามารถเอื้อให้เกิดการมองเห็น เช่น พื้นที่บริเวณถนนงามเมืองเลียเข้าถนนชายกว๊าน สามารถมองเห็นคูเมืองและน้ำได้จากทางสัญจรประกอบกับมีทางโค้งที่สร้างโอกาสการมองเห็นแนวคูเมือง และคูเมืองบริเวณถนนรอบเวียงประตูปุยี่ที่มีมุมมองจากเนินสูง เป็นต้น

5. คุณลักษณะทางกายภาพของคูเมืองในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงการเข้าถึงและใช้พื้นที่คูเมือง เช่น การเป็นพื้นที่นั่งเล่น ตกปลา น้ำใส ตลิ่งเป็นดิน ซึ่งแสดงถึงทัศนคติในเชิงบวก ความรู้สึกถึงความ เป็นโอกาสพิเศษกับพื้นที่คูเมืองในการเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อการพักผ่อน มีการใช้งาน การเข้าถึงพื้นที่ใน ระยะใกล้และการสัมผัสได้ในอดีตต่างจากในปัจจุบัน พื้นที่บริเวณคูเมืองมีการใช้สอยเป็นพื้นที่นั่งพักผ่อน และทางเดินเดินเลียบบคูเมือง โดยไม่สามารถเข้าถึงคูเมืองในระยะใกล้หรือสามารถสัมผัสน้ำได้ อย่างไรก็ตามพบว่า สภาพพื้นที่ไม่ส่งเสริมต่อการเดินหรือนั่งพักผ่อน เช่น มีน้ำตื้นเขิน น้ำเสีย มีวัชพืชปกคลุม ขาดร่มเงา ตลิ่งเป็นปูนซึ่งมีความชันและลื่น ที่นั่งอยู่ติดถนน เป็นต้น

6. พื้นที่ที่มีกิจกรรมริมคูเมือง จะถูกจดจำและให้รายละเอียดของสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มากกว่า พื้นที่บริเวณย่านการค้าหรือตลาดใต้รุ่งถนนรอบเวียงประตูกลอง ซึ่งมีกิจกรรมการเดินซื้อของ และที่นั่งรับประทานอาหารริมคูเมือง เป็นจังหวะของช่วงเวลาที่มีความชัดเจน

นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลในข้างต้น นำไปสู่ข้อเสนอแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ส่งเสริมการรับรู้พื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่พึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. แนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ส่งเสริมการรับรู้พื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา

1.1 ส่งเสริมให้คูเมืองพะเยาเป็นตัวแทนของขอบเขตที่ชัดเจนขึ้น

จากการอภิปรายผลทางด้านโครงสร้างและเอกลักษณ์ พบว่า พื้นที่คูเมืองขาดความต่อเนื่องและมีรูปแบบที่แตกต่างกัน เพื่อให้ส่งเสริมเกิดการรับรู้จึงควรเชื่อมต่อคูเมืองที่ขาดหายเข้าหากัน เช่น เชื่อมต่อคูเมืองบริเวณประตูชัย ประตูปุย และพื้นที่กว๊าน เป็นต้น ทั้งนี้ควรมีการศึกษาเอกสารเพิ่มเติมเพื่อกำหนดการเชื่อมต่อที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์เดิม รวมถึงการให้ความสำคัญกับการพัฒนากายภาพของพื้นที่คูเมืองที่มองเห็นได้จากทางสัญจรให้มีความสอดคล้องและต่อเนื่องกันเป็นคุณลักษณะที่เด่นชัด จะช่วยสร้างการรับรู้ที่มีความต่อเนื่องกันได้ เช่น การใช้พันธุ์ไม้ วัสดุทางเท้าหรืออุปกรณ์ประกอบถนนที่เหมือนกัน เป็นต้น

1.2 เพิ่มคุณค่าและเน้นย้ำในเชิงความหมายให้แก่คูเมือง

ผู้ใช้ได้มีการให้คุณค่ากับองค์ประกอบที่ถูกจดจำได้ทั้งในเชิงบวกและลบ ดังนั้นจึงควรส่งเสริมคุณค่าในเชิงบวก ในขณะที่จัดการสภาพแวดล้อมในเชิงลบให้ดีขึ้นและส่งเสริมความหมายที่สอดคล้องกับองค์ประกอบของเมือง เช่น การปรับปรุงคุณภาพน้ำ ส่งเสริมให้เกิดพื้นที่สีเขียว การสื่อสารให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมือง ประตูและคูเมือง การออกแบบพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมสืบทอดเมือง การออกแบบพื้นที่เพื่อเชื่อมโยงกับภูมิสัญลักษณ์ที่ถูกจดจำได้ เป็นต้น

1.3 ส่งเสริมให้เกิดการมองเห็นคูเมืองได้จากทางเดินรถและทางเท้า

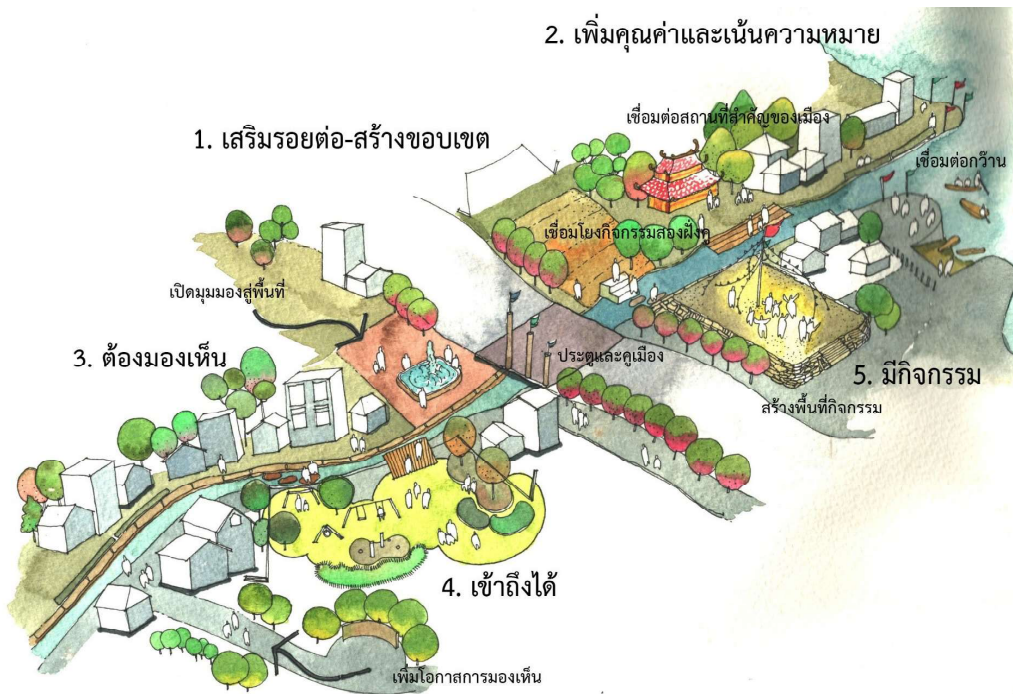
คูเมืองในบางส่วนถูกขัดขวางขอบเขตมุมมอง ตลอดจนไม่สามารถมองเห็นได้จากทางสัญจร จึงควรส่งเสริมและสร้างโอกาสให้เกิดการมองเห็นเพื่อเพิ่มโอกาสการรับรู้ เช่น การใช้อุปกรณ์ประกอบถนนที่ไม่บดบังคูเมือง การเพิ่มระดับน้ำในคูเมืองให้สูงขึ้น เป็นต้น การส่งเสริมให้เกิดมุมมองสู่คูเมือง เช่น การใช้แนวต้นไม้หรือทางเท้าเพื่อสร้างมุมมองจากถนนที่ตรงเข้าหาคูเมือง ที่สามารถมองเห็นคูเมืองหรือรับรู้ถึงการข้ามขอบเขตได้ เช่น การข้ามสะพาน ถนนที่เปิดมุมมองให้เห็นคูเมืองจากการขยับยานพาหนะ เป็นต้น

1.4 การพัฒนาคูเมืองให้เป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำ

การจดจำได้และมีทัศนคติในเชิงบวกต่อพื้นที่คูเมืองในอดีตที่มีการเข้าถึงในระยะใกล้ มีการสัมผัสน้ำ การเป็นพื้นที่พักผ่อนและนันทนาการ จึงควรมีการปรับปรุงพื้นที่เพื่อให้เข้าถึงได้ และมีการปรับปรุงลักษณะทางกายภาพให้มีความเป็นธรรมชาติ มีระบบนิเวศที่ดี เช่น การปรับปรุงตลิ่งให้เป็นพื้นที่สีเขียวที่มีความร่มรื่นเหมาะกับการเดินเล่นพักผ่อน ปรับปรุงคุณภาพน้ำ มีปลาตามธรรมชาติ รักษาความสะอาด มีพื้นที่ที่สามารถเข้าใกล้หรือสัมผัสน้ำได้ เช่น การทำลานน้ำพุ การออกแบบทางเดินริมน้ำ การปรับระดับน้ำให้เหมาะสมกับกิจกรรม การทำทางเท้าข้ามน้ำให้สามารถเข้าถึงพื้นที่น้ำได้ เป็นต้น

1.5 เน้นย้ำกิจกรรมที่เกิดตามธรรมชาติในพื้นที่คูเมือง

จากข้อมูลการจดจำพื้นที่คูเมืองบางส่วนถูกจดจำโดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ดังนั้นการส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมในพื้นที่จึงน่าจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการรับรู้ได้ โดยต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมของกิจกรรม ส่งเสริมให้กิจกรรมมีคุณภาพมากขึ้น หรือเชื่อมต่อกิจกรรมที่มีอยู่เดิมเข้าสู่พื้นที่คูเมือง ตลอดจนเพิ่มกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ เช่น พื้นที่สนามเด็กเล่นบริเวณพื้นที่หน้าโรงเรียน ทางเดินเล่นพักผ่อนที่เชื่อมต่อกจากบ้านเข้ามายังพื้นที่คูเมือง พื้นที่ออกกำลังกาย ลานพบปะของชุมชนที่ให้การสนับสนุนทางด้านพื้นที่ที่เหมาะสมและอุปกรณ์ เป็นต้น

ภาพที่ 9 สื่อในการถ่ายทอดแนวทางปฏิบัติเพื่อใช้ในการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

2. การออกแบบพื้นที่ต้นแบบ

ข้อเสนอแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ส่งเสริมการรับรู้พื้นที่คูเมืองเวียงพะเยา ได้นำไปใช้เป็นเกณฑ์ในการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยทำการทดลองออกแบบพื้นที่ต้นแบบ โดยนิสิตชั้นปีที่ 3 หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ บูรณาการกับการเรียนการสอนในหลักสูตร โดยผู้วิจัยได้ถ่ายทอดผลของงานวิจัย เพื่อให้นิสิตมาใช้เป็นแนวปฏิบัติ ในออกแบบร่วมกับความต้องการของชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ต้นแบบ โดยเลือกพื้นที่คูเมืองฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากมีผลการรับรู้และจดจำได้น้อยกว่าพื้นที่คูเมืองส่วนอื่น ประกอบกับมีพื้นที่ที่สามารถรองรับการขยายตัวของกิจกรรมและเชื่อมต่อกับพื้นที่กวีวาน แบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ พื้นที่ที่ 1 และ 2

อยู่ในพื้นที่ของชุมชนวัดศรีอุโมงค์คำ และพื้นที่ที่ 3 และ 4 อยู่ในพื้นที่ชุมชนวัดหัวช่วงแก้ว และดำเนินการลงสำรวจข้อมูลพื้นที่ จัดกิจกรรมสัมภาษณ์ และอภิปรายรับฟังความคิดเห็น จากกลุ่มตัวอย่างของชุมชนวัดศรีอุโมงค์คำ จำนวน 27 คน ชุมชนวัดหัวช่วงแก้ว จำนวน 33 คน เพื่อออกแบบพื้นที่ต้นแบบ

ตารางที่ 1 ข้อสรุปความต้องการสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่พึงประสงค์ของชุมชน

ประเภท	ชุมชน	
	ชุมชนศรีอุโมงค์คำ	ชุมชนวัดหัวช่วงแก้ว
1. รูปแบบของพื้นที่	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นสัดส่วน - โถงโปร่ง สบาย - มีการระบายน้ำ - อยากให้คูเมืองเชื่อมกัน - มีบันไดลงถึงคูเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> - มีบันไดลงน้ำ - มีสะพานข้าม - น้ำพุ
2. กิจกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - มีพื้นที่ออกกำลังกายสำหรับผู้สูงอายุ - มีกิจกรรมตกปลา - มีพื้นที่นั่งพักผ่อน 	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่พบปะพูดคุย - ปลอ่ยปลา ตกปลา - มีพื้นที่นั่งพักผ่อน - พื้นที่ลงเล่นน้ำคูเมือง - มีตลาด ถนนคนเดินริมคูเมือง - ปลุกผักริมคูเมือง - พื้นที่สับชะตาเมือง
3. พืชพันธุ์	<ul style="list-style-type: none"> - รมรื่น มีต้นไม้ใหญ่ ดอกไม้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ปลุกต้นไม้ ดอกไม้ประดับ
4. สาธารณูปโภค	<ul style="list-style-type: none"> - มีระบบรักษาความปลอดภัยในช่วงเวลา 18.00 น ถึง 6.00 น - มีถึงขยะบริการ - มีไฟฟ้าส่องสว่าง 	<ul style="list-style-type: none"> - มีการรักษาความสะอาด - มีไฟฟ้าส่องสว่าง - มีห้องน้ำสาธารณะ

จากผลการออกแบบ พบว่า ผู้ออกแบบสามารถนำเกณฑ์ไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบได้อย่างหลากหลาย จากบริบทที่แตกต่างของแต่ละพื้นที่ ประกอบกับความต้องการของชุมชน โดยพื้นที่ที่ 1 และ 2 ออกแบบเน้นให้คูเมืองมีการเชื่อมโยงพื้นที่กับกว้าน เพื่อให้ขอบเขตของคูเมืองมีความชัดเจนขึ้น และมีการเชื่อมโยงกิจกรรมกันจากความต้องการของชุมชน มีพื้นที่สำหรับกิจกรรมตกปลา มีพื้นที่ออกกำลังกายพักผ่อน ที่โปร่งโล่ง รมรื่น และสามารถเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำของคูเมืองได้ (ดังภาพที่ 10)

พื้นที่ที่ 3 และ 4 ออกแบบให้คูเมืองมีความเชื่อมโยงกันบริเวณประตูปู้ยี้ โดยทำทางเดินเท้าลอดใต้ถนนและเปิดมุมมองเพื่อให้สามารถมองเห็นคูเมืองได้ จากทางสัญจรให้รับรู้ถึงการข้ามคูเมืองอันเป็นขอบเขตของเมือง และออกแบบพื้นที่สาธารณะริมคูเมืองเพื่อรองรับกิจกรรมที่ชุมชนต้องการ ประกอบด้วย พื้นที่พักผ่อน ที่พบปะของชุมชน สวนหย่อม ที่ปั่นจักรยานและทางลงคูเมือง (ดังภาพที่ 11)

ชุมชนวัดศรีอุโมงค์คำ

ภาพที่ 10 พื้นที่ต้นแบบที่ 1 ชุมชนวัดศรีอุโมงค์คำ

ชุมชนวัดหัวขวงแก้ว

ภาพที่ 11 พื้นที่ต้นแบบที่ 2 ชุมชนวัดขวงแก้ว

บทสรุป

การศึกษานี้ มีเป้าหมายในการเสนอแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อม ที่ส่งเสริมการรับรู้พื้นที่คูเมือง เวียงพะเยา เพื่อเป็นการส่งเสริมการรับรู้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์บริเวณคูเมืองของเวียงพะเยา โดยใช้กรอบความคิดทางการรับรู้ การจดจำ ตามแนวคิดจิตภาพสาธารณะเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูล ผลการศึกษาการรับรู้ จดจำองค์ประกอบ และคุณลักษณะทางกายภาพพื้นที่ของกลุ่มตัวอย่าง กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่คูเมืองที่ปรากฏในปัจจุบัน และนำเสนอที่ได้ในข้างต้นเป็นเกณฑ์ในการทดลองออกแบบพื้นที่ต้นแบบ ประกอบด้วย

1. การรับรู้และจดจำสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมือง จากกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่คูเมือง เวียงพะเยา มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาจิตภาพสาธารณะของ Lynch (1960) โดยผลการศึกษาที่ได้ชี้ให้เห็นถึงการรับรู้ จดจำสภาพแวดล้อมของกลุ่มตัวอย่าง ทั้งองค์ประกอบของเมืองและคุณลักษณะทางกายภาพของพื้นที่คูเมือง

2. การรับรู้ จดจำองค์ประกอบของเมือง และคุณลักษณะทางกายภาพของพื้นที่คูเมือง ปัจจุบันมีความเชื่อมโยงกันกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่คูเมืองที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน โดยสามารถอธิบายผ่านกรอบความคิดทางการรับรู้ การจดจำตามแนวคิดจิตภาพสาธารณะทั้งในเชิงเอกลักษณ์ เชิงโครงสร้าง และเชิงความหมาย รวมถึงหลักการใช้คุณภาพของรูปทรง 10 ประการของ Lynch (1960) ทำให้ทราบถึงความเชื่อมโยงของกายภาพกับการรับรู้ จดจำของปัจเจกที่มีต่อพื้นที่ศึกษา

3. การรับรู้จดจำองค์ประกอบของเมืองและคุณลักษณะทางกายภาพของพื้นที่คูเมือง สามารถสะท้อนถึงระบบโนทัศน์ของปัจเจกผู้ใช้เมืองที่มีต่อคูเมือง และนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ส่งเสริมการรับรู้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์คูเมือง เวียงพะเยา ทั้งหมด 5 ข้อ ประกอบด้วย (1) ส่งเสริมให้คูเมืองเวียงพะเยาเป็นขอบเขตของเมืองที่ชัดเจนขึ้น (2) การเพิ่มคุณค่าและเน้นย้ำในเชิงความหมายให้แก่คูเมือง (3) ส่งเสริมให้เกิดการมองเห็นคูเมือง (4) ควรพัฒนาคูเมืองให้เป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำ และ (5) ส่งเสริมให้มีกิจกรรมทั้งที่เกิดตามธรรมชาติและเพิ่มเติมกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ซึ่งสามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการออกแบบร่วมกับความต้องการของชุมชน เพื่อส่งเสริมการรับรู้และจดจำพื้นที่คูเมืองของปัจเจกผู้ใช้เมืองได้ ดังตัวอย่างการออกแบบของพื้นที่ต้นแบบที่นำเสนอในข้างต้น โดยจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณลักษณะทางกายภาพของคูเมืองให้เป็นที่รับรู้และจดจำจากปัจเจกผู้ใช้เมืองได้มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การนำข้อเสนอไปใช้เป็นเกณฑ์ในการออกแบบนั้น ควรมีการศึกษาและคำนึงถึงหลักการทางด้านโบราณคดีในการปรับปรุงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. การเก็บข้อมูลการรับรู้และจดจำของกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ทราบถึงการรับรู้องค์ประกอบและคุณลักษณะของสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ภายในพื้นที่เวียงพะเยา ซึ่งสามารถทำการศึกษาย่อยผลเพิ่มเติมไปปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ได้ เช่น การปรับปรุงคุณภาพน้ำ การรักษาความสะอาดของพื้นที่ถนนรอบเวียงประตูกลาง ความรู้สึกไม่ปลอดภัยของปัจเจกที่มีต่อพื้นที่ถนนรอบเวียงประตูปุยี่ เป็นต้น

2. ควรมีการขยายขอบเขตการศึกษาและกำหนดทิศทางเป็นแนวทางพัฒนาร่วมกันทั้งเมืองเพื่อสร้างเอกลักษณ์และจัดระเบียบโครงสร้างเมืองที่สามารถเห็นได้ชัดเจน และสามารถอ่านเข้าใจง่าย รวมถึงการต่อยอดเพื่อสนับสนุนทางด้านท่องเที่ยว ควรมีกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเพื่อเป็นตัวแทนของผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ในการใช้พื้นที่ จะนำไปสู่การเข้าใจระบบมโนทัศน์ของนักท่องเที่ยวที่มีต่อเวียงพะเยา ในกรอบของการรับรู้และจดจำเวียงพะเยาได้

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย แนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อส่งเสริมการรับรู้พื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมือง กรณีศึกษาพื้นที่คูเมือง เวียงพะเยา จังหวัดพะเยา ในชุดโครงการจัดการบริบทสถาปัตยกรรมของเมืองพะเยาเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมหาวิทยาลัยพะเยา งบประมาณแผ่นดิน ปี 2558

เอกสารอ้างอิง

- Carr, S. (1967). The city of the mind. In Ewald, W.R. (Ed.). **Environment for man: the next fifty years** (pp.197-226). Bloomington: Indiana University Press.
- Horayangkura, V. (1998). **Human behavior and the environment: behavior basic for design and planning**. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Huynh, N.T., et al. (2008). Interpreting urban space through cognitive map sketching and sequence analysis. **The Canadian Geographer**, 52(2), 222-240.
- Kulachol, K. (2002). **Karn oakbab chumchon mueang khue arai karn tit tam ha khamtop nai rop 40 pi**. (In Thai) [What is urban design? a 40 year follow-up]. Nakhon Pathom: PrintinghouseNakhon.

Lynch, K. (1960). **The image of the city**. Cambridge: MIT Press.

Mekboonsonglap, S. & Nukul, A. (2017). **Khrongkarn karn ruefuen ongprakob khong wiang boran khong mueang Phayao nai khwam nuekkhit khong prachachon phuea phoem sakkayaphap darn karn thongthiao choeng watthanatham koranee sueksa wiang Phayao, wiang Nam Tao lae wiang Phra That Chomthong**. (In Thai) [Revitalizing of muang Phayao ancient cities elements in people's minds for cultural tourism empowerment case wiang Phayao, wiang Nam Tao and wiang Phra That Chomthong]. Phayao: n.p.

Porteous, D. (1977). **Environment and behavior-planning and everyday urban life**. Philippines: Addison-Wesley Publishing Company.

Rozelle, R.M. & Bazer, J.C. (1977). Meaning and value in conceptualizing the city. **Journal of the American Institute of Planners**, 38, 116-122.